

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство У СФЕРІ ПРИВАТНОГО ПРАВА

DOI 10.18524/2304-1587.2018.1(32).134144
УДК 347.22.02

Є. О. Рябоконт

кандидат юридичних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра цивільного права
вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна

НАБУВАЛЬНА ДАВНІСТЬ ТА ПРАВОНАСТУПНИЦТВО: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

У роботі розглядаються проблемні питання з стосовання булавної давності до приватних відносин, що виникають у зв'язку з приватним ступництвом у володінні майном. Автором надється критична оцінка висловлювань учених, які кваліфікують давнісню володіння не як фактичний стан, відносять його до числ суб'єктивних цивільних прав с меми слідок поширення приватного володіння з булавною давністю приватного ступництва з ч. 2 ст. 344 ЦК України. На основі аналізу джерел римського приватного права спростовуються думки щодо віднесення давнісного володіння до числ суб'єктивних прав. Стверджується, що необхідною умовою володіння приватним ступником з ст. 344 ЦК України є добросовісність у момент з володіння майном.

Ключові слова: булавна давність, приватне ступництво, давнісне володіння, Публіцистський позов, добросовісне володіння.

Пост новк проблеми. Будучи спрямованими з безпечення усунення безсуб'єктності майна, інститут булавної давності (usucapio) зобов'язаний своїми становленням римському приватному праву, де він відіграв, без перебільшення, ключову роль для підтримання стабільності цивільного обороту. Вживість і популярність usucapio пояснюється її цілісністю і *usitfinislitium*, усунення будь-яких спорів із приводу власних речей як при з володінні без зайним майном, так і при набутті від неуправненого відчужувача підставі недійсного приватного.

Інститут булавної давності не був сприйнятий римським правом, яке не потребувало злучення складних приватних конструкцій для з без-

печення регулювання спрощеного економічного балансу. Проте повернення до класичної з хідноєвропейської моделі з забезпечення правового регулювання ринкових відносин не могло не призвести до відродження інституту небувальної дачності в ЦК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що є предметом цього дослідження, тією чи іншою мірою вивчалися такими науковцями, як Ю. В. Воронов, В. В. Луць, С. О. Погрібний, Д. С. Спасівцев, В. І. Ціклогін.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз проблемних питань з стосовання небувальної дачності до приватних відносин, що виникають у зв'язку з приватним ступництвом у володінні майном.

Виклад основного матеріалу. Згідно з абз. 1 ч. 1 ст. 344 ЦК України, особа, яка добросовісно володіє чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном – протягом п'яти років, небуває приватною власністю цього майна (небувальною дачністю), якщо інше не встановлено цим Кодексом. Із змісту цієї норми можна говорити про наявність підстав (юридичного складу), наявності яких перетворює володіння небувальною власністю: 1) з оглядом на приватний характер володіння чужим майном; 2) з оглядом на об'єкт володіння; 3) відкритість володіння; 4) безперервність володіння; 5) презумпція здійснення володіння з належним міром обачності приватною власністю; 6) володіння протягом установлених строків. При цьому особа, яка заявляє про дачність володіння, може приєднати до цього свого володіння увесь час, протягом якого цим майном володіла особа, чиїм спадкоємцем (приватним ступником) вона є (ч. 2 ст. 344 ЦК України).

У науково-практичних коментарях [2, с. 548], спеціальних дослідженнях проблем приватної власності [15, с. 130], у тому числі строків набуття приватної власності [6, с. 131], автори переважно обмежуються цитуванням цієї норми і утримуються від з'ясування її змісту. Між тим дане положення з'являється значно більш прискіпливою увагою, оскільки поширює дію та наслідки приватного ступництва не на суб'єктивні цивільні приватні, як звичайно, а на фактичний стан особи – володіння. Із цих міркувань буквального тлумачення ч. 2 ст. 344 ЦК України може дати зовнішні підстави для висновку про доцільність кваліфікації володіння як суб'єктивного цивільного приватного, яке може змінювати свого носія в порядку приватного ступництва. Таке твердження може небувати ще більшою увагою в судочних умовах, коли поняття володіння суб'єктом, який належить до приватного майна, небуває приватною дачністю, з коном чітко не визначено.

Аргумент про поширення небувальною дачністю приватного ступництва є чи не головним для тих випадків, які кваліфікують дачність володіння не як фактичний стан, відносять його до чисел суб'єктивних цивільних приватних. Зокрема, А. Д. Рудковський при аналізі ч. 3 ст. 234 ЦК РФ, редакція якої є нелогічною ч. 2 ст. 344 ЦК України, відштовхуючись від небезспірної тези про те, що визнання володіння дачного небуває фактом, не приватним, підриє цивільний оборот, обґрунтовує з стосовання приватного ступництва в цьому випадку якраз тим, що володіння – своєрідне суб'єктивне приватне [13, с. 249, 250, 281-284].

Дане питання тією чи іншою мірою виявляється і в роботах інших авторів, які підтримують тезу про наявність дієвого володільця суб'єктивними приватними, обсяг і зміст яких може бути співставлений з іншими

пр вом вл сності. Н прикл д, Н. М. Х йруллін пише про прин лежність д внісному володільцю всієї трі ди повнов жень вл сник , щопр вд , із з бороною відчуження речі. С ме т ке тлум чення «дозволяє оптим льно поєдн ти х р ктер цього пр в з обл д нням річчю протягом строку н - був льної д вності». Цілком орг нічно, н думку втор , вписується в ці повнов ження і положення про пр во пр вон ступник приєдн ти до свого строку володіння строк володіння попередник [18, с. 73].

Ан лізуючи сутність н був льної д вності, В. І. Цік ло з зн ч є, що з її допомогою пр во ф ктичного володіння перетворюється н пр во вл сності. Основою для подібного розуміння д внісного володіння ст ли положення гл ви 31 ЦК Укр їни, присвячені регулюв нню інституту пр в володіння чужим м йном. Автор н голошує, що будь-як особ , як ф ктично трим є чужу річ у себе, є водноч с суб'єктом пр в володіння, н якого поширюється з кріплен у ч. 3 ст. 397 ЦК Укр їни презумпція пр вомірності володіння, н якій б зується і пр во володіння д внісного володільця [20, с. 48, 55, 122]. Доводиться конст тув ти, що В. І. Цік ло ототожнює ф ктичне володіння особи з н був льною д вністю (ст. 344 ЦК Укр їни) і пр во володіння чужим м йном (ст. ст. 397-400 ЦК Укр їни), які є різними інститут ми зі своїми з вд ннями, форм ми ре ліз цієї т з соб ми з хисту. Посил ння В. І. Цік л н можливість визн ння володіння з н був льною д вністю пр вомірним прямо супереч ть природі н був льної д вності, як охоплює вип дки добросовісного з володіння (бз. 1 ч. 1 ст. 344 ЦК Укр їни), що визн ється різновидом нез конного з володіння м йном (ст. ст. 387, 388 ЦК Укр їни). Більше того, норм бз. 1 ч. 3 ст. 344 ЦК Укр їни пов'язує поч ток володіння м йном із з вершенням строку дії договору з вл сником, тобто визн є можливість з стосув ння н був льної д вності і до нез конного недобросовісного володіння.

Деякі втори, прихильники позиції про визн ння д внісного володіння суб'єктивним пр вом, н водять відповідний висновок без його н лежної ргумент цієї. Зокрем , Д. М. Спасівцев обмежується вк зівкою н те, що відповідн річ може бути об'єктом пр в володіння (трим ння), й утримується від пояснень цього пр вового феномену [16, с. 121].

Не менше здивув ння виклик ють ті роботи, в яких твердження щодо безтитального х р ктеру володіння д внісного н був ч г рмонійно спі-віснують із висновк ми щодо поширення н д внісного володільця пр - вового ст тусу універ льного т сингулярного пр вон ступник . Т к, В. П. М ковій, н зив ючи необхідним трибутом д внісного володіння його нез конність (відсутність пр вової підст ви володіння), водноч с з - зн ч є, що пр вон ступництво не вв ж ється обст виною, що перерив є перебіг д вності [7, с. 45, 143].

Очевидно, що тлум чення норми про пр вон ступництво у володінні з н був льною д вністю м є відбудує у прямому зв'язку з с мим поняттям володіння. Ост нне може розгляд тися як суб'єктивне пр во, якщо воно є елементом змісту пр в вл сності (ч. 1 ст. 317 ЦК Укр їни) бо речовим пр вом н чуже м йно (п. 1 ч. 1 ст. 395 ЦК Укр їни), т кож як ф ктичний ст н. Якр з в ост нньому зн ченні поняття володіння з фіксов не у ст. 344 ЦК Укр їни. У ч. 1 цієї норми н голошується н добросовісності з володіння м йном; водноч с ур хув ння інших умов виникнення пр - в вл сності у д внісного володільця (відкритість, безперервність і н ціленість п нув ння н д річчю н н буття пр в вл сності, що є кінцевою

метою володіння суб'єкт) не з лиш є сумнівів у тому, що добросовісним м є бути т кож і под льше володіння м йном. Озн к добросовісності володіння м йном з ст. 344 ЦК Укр їни відрізняється від її розуміння з ч. 1 ст. 388 ЦК Укр їни, як регулює пит ння витребув ння вл сником речі від добросовісного н був ч , коли добросовісність пов'язується з тим, що н - був ч не зн в і не міг зн ти про відсутність пр в контр гент відчужув ти м йно. Н вп ки, з змістом ст. 344 ЦК Укр їни, особ може н бути пр во вл сності н м йно іншого вл сник (н прикл д, сторони з договором, як після з кінчення його строку не з явил вимоги про його повернення), який може виступ ти відповід чем у позові про визн ння пр в вл сності з н був льною д вністю. Між тим, нез лежно від особливостей природи добросовісного володіння з н був льною д вністю ост нне є видом нез - конного володіння, тобто не ґрунтується н з коні, договорі бо іншому пр вовому титулі, і тому не може розгляд тися як суб'єктивне пр во.

Відсутність пр в володіння, як, утім, й інших суб'єктивних пр в, у ретентор підтверджується і х р ктером з хисту його інтересів. В бз ці другому ч. 3 ст. 344 ЦК Укр їни йдеться про можливість пред'явлення володільцем позову про витребув ння м йн . Ур ховуючи неприпустимість конкуренції володільницького ст новиц з пр в ми вл сник бо носіїв обмежених речових пр вомочностей, слід конст тув ти, що у судовій пр ктиці скл лося звужене сприйняття х р ктеру т кого з хисту. Особ , як володіє м йном, м є пр во н з хист свого володіння лише від третіх осіб, які не є вл сник ми м йн і не м ють пр в н володіння цим м йном в силу іншої передб ченої з коном чи договором підст ви (бз. 1 п. 12 пост нови Пленуму Вищого спеці лізов ного суду Укр їни з розгляду цивільних і кримін льних спр в (ВССУ) «Про судову пр ктику в спр в х про з хист пр в вл сності т інших речових пр в» від 07 лютого 2014 р. № 5 [12]). Д не положення м є розумітися с ме як н д ння володільницького (посесорного) з хисту, втіленого у вигляді охоронюв ного з коном інтересу щодо н буття пр в вл сності в м йбутньому, і не може розгляд тися як форм з хисту суб'єктивного пр в . Пріоритетність з хисту добросовісно го володільця перед недобросовісним вплив є т кож зі змісту ст. 400 ЦК Укр їни.

Відзн чимо, що і ст. 234 ЦК РФ, присвячен регулюв нню н був ль ної д вності, при істотному реформув нні цивільного з конод вств РФ в ост нні роки, не з зн л змін. З лишився ст більшим і пр вовий ст тус суб'єкт , який, не будучи н ділений пр вом вл сності бо якимось іншим пр вом, здійснює володіння м йном як своїм вл сником і м є пр во н з хист свого володіння у р зі з зіх нь зі сторони неупр вомочених осіб (ч. 1, 3 ст. 234 ЦК РФ).

Прихильники позиції про н ділення володільця ст тусом пр вомочно го суб'єкт цивільних пр вовідносин нерідко посил ються н положення римського прив тного пр в , вб ч ючи с ме у ньому коріння т кого пр - вон д ння [13, с. 102–104, 191–228; 17, с. 23]. Зовнішньо пр вовий з хист добросовісного н був ч -володільця дійсно н г дує з хист, н д ний **Публі- ці нським позовом**. Ост нній з'явився з метою пом'якшення дії з ст рі- лих положень *strictijuris*, з стосув ння яких призводило до невизн ння з н був чем н йцінніших для обороту м нципних речей ст тусу вл сник у вип дку порушення вст новленої з коном ускл дненої м нцип ційної форми. Т кий н був ч отримув в преторський з хист і від цивільного вл сник

к, і від усіх третіх осіб попри те, що він прямо не визн в вся сингулярним пр вон ступником відчужув ч, річ включ л ся до його м йнової сфери (resinbonis) і уособлюв л необхідність охорони його м йнових інтересів, що призвело до створення поняття боніт рної вл сності (Г й 2. 41 [5]). Водноч с дія actio Publiciana бул поширен т кожн вип дки відчуження м йн невл сником (Г й. 2. 43; D. 6. 2. 1; 6. 2. 1. 3). Одн к добросовісному володільцю, який одержув в м йно від невл сник, н відміну від боніт рного н був ч, з хист володіння н д в вся лише проти третіх осіб, ле не від с мого вл сник. Пр вовий зв'язок actio Publiciana т н був льної д вності для обох з зн чених способів н буття м йн поляг є в тому, що з хист пр в боніт рного вл сник т володіння добросовісного н був ч з - сновув вся н фікції про те, що добросовісний н був ч проволодів спірною річчю протягом усього д внісного строку (Г й. 4. 36). У цьому і поляг л головн внутрішня суперечність цього позову: будучи з снов ним н фікції викон ння всіх умов н буття пр в вл сності з д вністю, він тим не менш з хищ в не пр во вл сності, добросовісне володіння.

Зміст н ведених пост нов дозволяє стверджув ти, що незв ж ючи н існув ння єдиної форми з хисту пр в н був ч, до якого м йно перейшло в порядку звич йної перед чі (тр диції), т добросовісного володільця, обсяг з хисту не був ідентичним. Перший в оч х судових м гістр тів визн в вся боніт рним вл сником і одержув в позов, який з змістом прирівнюв вся до позову про з хист пр в вл сності. Д ний позов міг конкурув ти н віть із з хистом пр в з конного (цивільного) вл сник, віндик ційній вимозі якого щодо повернення м йн протист влялося з перечення (exsertio) н - був ч щодо недобросовісності відчужув ч. Підст в позову ост ннього спростовув л ся висловленим ним с мим волевиявленням щодо н буття контр гентом м йн у вл сність у порядку тр диції. Н вп ки, добросовісний н був ч, будучи нез конним, тобто не м ючи в основі свого володіння justa causa, не міг н ділятися будь-якими пр в ми, чим і пояснюється більш сл бкий обсяг його з хисту. Річ як об'єкт добросовісного володіння могл бути вилучен не тільки с мим вл сником (як цивільним, т к і боніт рним), ле й іншими особ ми, які м ли речові пр в н спірний предмет (пит ння пр вомірності вилучення речі особ ми, які м ли особисті пр в н річ, позовом не регл ментув лися).

Т ким чином, історично Публіці нський позов м в н меті н д ти з - хист тому н був чеві м йн, до якого воно перейшло з порушенням жорстких з конод вчих вимог щодо форми придб ння і лише згодом ч стково був поширений н добросовісного володільця, який придб в м йно не у вл сник.

Із викл деного вплив є ще одн своєрідн особливість Публіці нського позову, як поляг є у його одноч сній спрямов ності н з хист добросовісного н був ч т с мого вл сник. Ост ння рис свого ч су бул вд ло підкреслен юристом Нер циєм: «Публіці нський позов створений не для того, щоб річ бул відібр н у вл сник: док зом цього є, по-перше, спр ведливість, по-друге, експенція, «якщо ця річ не н лежить володільцю»; ле для того, щоб особ, як купил добросовісно і одерж л з цією підст вою володіння річчю, кр ще зберіг л з собою річ» (D. 6. 2. 17). Серед суч сних дослідників досить помірков ну позицію з пит нь оцінки місця Публіці нського позову серед інших способів з хисту речових пр в т інтересів з ім є С. О. Погрібний. Спир ючись н дослідження

К. П. Победоносцев, С. О. Погрібний з уявляє, що такий позов з його є проміжне місце між з хистом пр в вл сності, наявність якого «відбив є будь-яку протидію і протиріччя», та преторськими інтердикт ми, спрямованими на охорону ста ну володіння незалежно від його пр в вих підста [11, с. 31].

Думку щодо кваліфікації володільницького з хисту добросовісного наявності був чий фактичного ста новизни, не як суб'єктивного пр в вл сності, не розхитує його с м позовний характер з хисту. Дійсно, особливістю римського пр в вл сності була похідність багатьох суб'єктивних пр в вл сності від с м можливості їх судового з хисту м гістр том. Наявність позову означає не тільки створення можливості з хисту, а й передусім визнання пр в вл сності. У цьому сенсі з хист добросовісного володільця Публіціанським позовом є формальною підставою припустити, що він міг належати суб'єктивними пр в вл сності.

Даний висновок, утім, може бути поставлений під сумнів у зв'язку з обґрунтованістю позову **юридичною фікцією володіння** протягом усього строку та виконанням усіх інших умов, необхідних для наявності пр в вл сності узук пієнтом (з винятком добросовісності з володіння майном, як мала бути доведена). Створення даного позову було продиктоване передусім потребою цивільного обороту, з інтересом якого уявляється швидшому пошуку власника для безхазяйної речі, наявністю у добросовісного володільця будь-яких пр в вл сності. Тому саме по собі наявність позову не перетворює фактичного володільця на власника, який наявності його з дивністю, так само як і не створює для нього пр в вл сності в сервіту рія, суперфіці рія або інших обмежених речових пр в вл сності. Іншими словами, *usucapio* в акції *Publiciana* виступала не об'єктом, а **з хисту**, своєрідним інструментом, використання якого дозволяло з хистити не існуюче, лише уявне, потенційне пр в вл сності. Факт володіння не може з своїм значенням прирівнюватися до речового пр в вл сності, що підкреслюється у джерелі х. «Юридична належність речі не має нічого спільного з володінням», – писав Ульпіан (D. 41. 2. 12. 1). Співставлення володіння і власності дозволює О. А. Підпригорі та Є. О. Хригонову стверджувати, що перше є фактичним ста ном, а друге – пр в вл сності суб'єкт: «Володіння, основане на пр в вл сності, – це вже не володіння, а пр в вл сності» [9, с. 308].

Важливо, що коментатори римського пр в вл сності, незважаючи на наявність позовного з хисту, як пр в вл сності, використовують термін «пр в вл сності» для позначення фактичного ста новизни володільця з істотними збереженнями бо в загальному воліють оминати наявність дивності володільця носієм пр в вл сності. Так, В. М. Хвостов писав про «особливого роду пр в вл сності, але з менш сильним з хистом, ніж власність» [19, с. 277], Дж. Хедлі наявності в дивності володільця «нібито власником» (“asifhewereowner”), його володіння – «безспірним володінням» (“anundisputedpossession”) [23, р. 95, 155], В. Бекленд позначив його як особу, як здійснює «тримання речі» (“holdthething”) [22, р. 194, 195], С. А. Муромцев оцінював позов про з хист добросовісного володільця як «близьку подоби вандикції» [8, с. 17], Ч. Сніфілліппо розглядав володіння, яке здійснюється з метою наявності пр в вл сності наявності у майбутньому, хоча й як специфічне кваліфіковане володіння, але не як різновид *possessiojuris*, володіння пр в вл сності, і вказував, що «дивність є несумісною з придбанням пр в вл сності» [14, с. 185, 200].

В спектрі досліджуваного питання доцільно звернутися також до характеру володільницького з хисту. Такий з хист у римському пр в вл сності

здійснює вся з допомогою преторських інтердиктів, які були спрямовані на недопущення розкитування державного порядку та зборону сמוупрвств при здійсненні прв. Із цією метою інтердикти не дозволяють з хист тому володільцю, який на момент виникнення спору здійснює в володіння річчю, незалежно від првових підстав та когочолодіння [10, с. 122, 123]. Володільницький інтердикт не вирішує в питанні про прв, був спрямований на збереження існуючого фактичного стану володіння річчю. У цьому і полягає основна відмінність між володільницьким (посесорним) та петиторним з хистом, у межях якого питання про суб'єктивні прв в сторін спору, не виступають, а був до ключового значення.

Варто підкреслити, що з хист добросовісного володіння не є винятковою прерогативою Публіцианського позову. Призначальній спрямованості преторських інтердиктів та з хист фактичного володіння, налізджерел римського приватного прв дозволяє виявити випадки, коли з хистом не дозволяється **вся інтердикт ми не будь-якому фактичному, лише добросовісному володінню**. Прикладом такою з хисту є інтердикт для поновлення володіння, порушеного на сильницьким шляхом. Гай відзначає, що такий інтердикт примушує повернути володіння особі, як була вигнана зі своєї ділянки, якщо тільки ця особа не володіла майном на сильницьки, тимчасово (Гай 4. 154). Тимчасовим з хистом не дозволяється не кожному фактичному володільцеві, лише тому, хто міг послатися на відсутність згаданих дефектів володіння.

Цей приклад свідчить про наявність спільної правової умови з хисту та був чинним з Публіцианським позовом та володільницьким інтердиктом, якою є добросовісність та був чинним, і зближує позови та інші з собою преторського з хисту, які беруть свій початок та кож із позовної форми з хисту. Тому лише як зазначене првило є сприйнятливим висловлювання А. Д. Рудоквіса про те, що «призначенні володільницького (посесорного) з хисту має значення лише сформованого володіння, не його кваліфікуючі характеристики» [13, с. 195]. Тісний зв'язок преторських інтердиктів та позовів не міг не призвести до створення уніфікованого поняття позову у приватному Юстиніані [21, с. 195].

Зближує посесорний і петиторний з хист і та обставина, що з хист *actio Publiciana* був устаткований лише для добросовісного володільця, який придбав майно від неуправного відчужувача, і не поширює вся на інші випадки з володіння майном у порядку набуття дрібності, наспереди, та той, коли відбувся лося з володіння *res nullius*, без зайним майном. Востанньому випадку з хист здійснює вся преторськими інтердиктми та метою зкріпити існуючий стан володіння, без урахування *bona fide* або інших првових підстав володіння річчю, хоч всі вони були необхідними елементами для подальшого визнання првласності. Ураховуючи викладене, та кож фактичну та цілісність *actio Publiciana* не на з хист особи, як претендує на визнання првласності з набуттям дрібністю, та з хист інтересу щодо потенційного набуття првласності в майбутньому, висновок про з хист добросовісного володільця позовом, отже, і про визнання з ним своєрідного првласності римськими джерелами виділяється спірним і нестійким.

Чинне з конодавство та кож сприймає володіння як фактичне становище, в якому перебуває особа. Водночас таке володіння, попри його незвичайність, є незвичайним і з ним є особливе місце серед інших випадків

нез конного володіння м йном. При регулюванні т кого володіння вр - ховується пр гнення суб'єкт н бути пр во вл сності н об'єкт володіння, яке визн ється і з охочується з коном, що підкреслюється н діленням ф ктичного володільця окремими пр вомочностями, необхідними для ре ліз ції цього пр гнення бо охорони його м йнових інтересів. Пр вовою основою для висновку про н явність у ф ктичного володільця окремих повнов жень є ст. 390 ЦК Укр їни, якою регулюються відносини щодо розр хунків при витребуванні м йн з чужого нез конного володіння з віндик ційним позовом вл сник , відповід чем з яким може бути і д внісний володілець. З стосув ння ч стин 2-4 ст. 390 ЦК Укр їни до відносин н був льної д вності д є можливість стверджув ти, що д внісний володілець, по-перше, м є пр во н отрим ння і з лишення з собою доходів, одерж них до моменту, коли він дізн вся чи міг дізн тися про нез конність володіння м йном, бо до моменту, коли йому було вручено повістку до суду у спр ві з позовом вл сник про витребування м йн ; по-друге, пр во вим г ти від вл сник м йн відшкодування необхідних витр т н утрим ння, збереження м йн , здійснених ним із ч су, з якого вл сникові н лежить пр во н повернення м йн бо перед ння доходів; по-третє, пр во н з лишення з собою здійснених ним поліпшень м йн , якщо вони можуть бути відокремлені від м йн без з вд ння йому шкоди, бо пр во вим г ти від вл сник м йн відшкодування здійснених витр т у сумі, н яку збільшил ся його в ртість, якщо поліпшення не можуть бути відокремлені від м йн .

Отже, ф ктичне володіння з н був льною д вністю є зн чно скл днішим пр вовим феноменом, ніж це може зд в тися зовні, поз як ф ктичний володілець н діляється окремими пр в ми, які слугують ре ліз ції його позитивних інтересів. Проте це не призводить до ототожнення його володіння з суб'єктивним пр вом володіння, яке м є, н прикл д, володілець, що здійснює речове пр во н чужу річ, з ст водерж тель при з - кл ді бо кредитор, який притримує річ, що підляг є перед чі боржнику. Грунтуючись с ме н цих міркуваннях при уз г льненні судової пр ктики, Верховний Суд Укр їни відзн чив, що «н явність у володільця певної пр - вової підст ви для володіння м йном виключ є можливість н буття пр в вл сності з н був льною д вністю» (виділено н ми – Є. Р.) [1].

Ідея про віднесення володіння в контексті ст. 344 ЦК Укр їни до числ суб'єктивних цивільних пр в вступ є у суперечність т кож із природою пр вон ступництв , яким позн ч ється перехід пр в т (бо) обов'язків від одних суб'єктів до інших. Форм льн вк зівк з кону про можливість приєдн ння теперішнім володільцем до ч су свого володіння строку володіння тієї особи, чиїм пр вон ступником (сп дкоємцем) він є, по суті своїй не м є сприйм тися букв льно, дже володіння, не будучи пр вом, не є й об'єктом пр вон ступництв . Очевидно, що при створенні д ної норми з конод вець керув вся передусім пр ктичними міркуваннями – зберегти для потенційного вл сник ті умови н буття пр в вл сності, які вже були викон ні попереднім володільцем. Якщо, н прикл д, попередній володілець, який відкрито і добросовісно проволодів безх зайною нерухомістю протягом п'яти років, помер, вв ж ється, що для нового володільця недоцільним є перерив ння з г льного строку д вності і почин ти його відлік із поч тку; йому дост тньо проволодити ще п'ять років для того, щоб м ти підст ви, дост тні для н буття пр в вл сності. Адже для

цивільного обороту якнайшвидше з'явиться новий власник майна з вимоги є більш ніж явищем.

Прихильники погляду щодо віднесення володіння ретентор до числа суб'єктивних прав вважають, що приєднання строку до внісного володіння допускається і в порядку універсального (згального), і в порядку сингулярного (спеціального) прав ступниць [3, с. 39; 4, с. 125]. В обґрунтування остаточної точки зору іноді навіть стверджується про те, що до внісний володілець нібито не діляється розпорядчою здатністю і може відчужувати речі, укладати розпорядчий правочин [13, с. 252]. Сміливо прикладати до цих правочинів і водяться порівняно рідко, що може свідчити про наявність сумнівів щодо можливості практичного втілення тих пропозицій. Хіба що В. П. Моквої у своїй дисертації не водить досить широкий перелік тих прикладів. Навіщо думку, не було льо до внісний не перерив є перехід майна померлого володільца з спадкуванням, припиненої юридичної особи – до юридичної особи, створеної шляхом реорганізації. У сфері сингулярного прав ступниць знаються випадки продажу, дарування, міни майна, що перебувало під дією небулої до вності, також договори оренди, безоплатного користування, зберігання тощо [7, с. 45].

Вживання у ч. 2 ст. 344 ЦК України згального терміну «прав ступництво» призвело і до механічного сприйняття ВССУ погляду, що «особа, яка з'являється про до внісний володіння, є сингулярним чи універсальним прав ступником» (бз. 5 п. 9 постанови Пленуму ВССУ «Про судову практику в справах про перехід права власності в інших речових правах»), хоча у постанові не роз'яснено, яким чином і в яких формах може відбуватися прав ступництво у фактичному володінні.

Зуважимо, що думка щодо переходу фактичного володіння на підставі універсального прав ступництва (спадкування), є дискусійною. Насправді, складно уявити собі ситуацію, коли б до спадкоємця переходило не законне володіння. Річ, навіть те, що перебувало у володінні спадкодавця, також не може виступати об'єктом спадкування через визнання тимчасово не речей, прав та обов'язків померлого спадкодавця, які складують спадщину як єдине ціле (ст. ст. 1216, 1218 ЦК України). До речі з певних обставин може опинитися у володінні спадкоємця і він зможе з наявністю всіх необхідних підстав перетворити володіння на право власності, однак такі дії здійснюватимуться ним не як прав ступником попереднього володільца, як новим володільцем, який може і бути прав во власності на підставі первісного, не похідного прав буття.

Не є позбавленим певних урзливих місць і твердження про те, що володіння з небулою до вністю може бути об'єктом сингулярного прав ступництва. Слід підкреслити, що до внісний володілець, будучи незаконним, не може мати прав на відчуження речі. Інша справа, що він може свідомо помилятися, будучи помилково впевненим у наявності у нього прав власності і речі і прав на її відчуження. Наприклад, отримавши в дарунок речі невідомий, добросовісний володілець може помилково вважати себе спроможним розпорядитися нею і продати її іншій особі. Якщо новий володілець не знає і не може знати про відсутність правочинів підстав для володіння реччю, у подальшому, при дотриманні умов ст. 344 ЦК України, він може претендувати на буття прав власності на цю речі з небулою до вністю із зрахуванням строку володіння попереднього володільца до свого строку володіння. Таким чином, словосполучення

«сингулярний пр вон ступник» з стосовується до добросовісного н був ч умовно, зв ж ючи н його необізн ність у відсутності пр вових підст в для н буття м йн в момент з володіння.

Якщо новий володілець зн в бо повинен був зн ти про відсутність підст в для з володіння річчю, тобто є недобросовісним у момент з володіння, підст в для н буття м йн з д вністю, як і для з р хув ння до строку свого володіння строку володіння попередник , не існує. Позиція про те, що «для пр вон ступник добросовісність не є обов'язковим трибутом як у момент з володіння, т к і н д лі» [7, с. 45], вб ч еться спірною з двох причин. По-перше, якщо володілець дізн еться про нез конність свого володіння, ст. 400 ЦК Укр їни н нього покл д еться обов'язок нег йно повернути м йно особі, як м є н нього пр во вл сності бо інше пр во відповідно до договору бо з кону, бо як є добросовісним володільцем цього м йн . Іншими слов ми, продовження володіння м йном є неможливим як тільки він дізн еться про нез конність свого володіння. Добросовісність володіння м йном, поряд із добросовісністю н момент з володіння, є однією з умов н буття пр в вл сності з д вністю, дже в протилежному вип дку можуть бути пост влені під сумнів й інші умови н буття, передусім, відкритість володіння. По-друге, зміст ч. 2 ст. 344 ЦК Укр їни свідчить не про продовження строку володіння пр вон ступник щодо пр вопопередник , про можливість приедн ння ним до ч су свого володіння всього ч су володіння пр вопопередник . Це озн ч є, що строки володіння пр вон ступник і пр вопопередник є з природою не єдиними, різними строк ми, що можуть об'єднув тися з пр ктичних міркув нь. Відповідно, і володіння пр вон ступник не є продовженням володіння попереднього володільця, є виникненням нового володіння, яке м є відповід ти всім кв ліфік ційним озн к м д внісного володіння, в тому числі, й умові добросовісного з володіння.

Висновки. Т ким чином, ук зівк у ч. 2 ст. 344 ЦК Укр їни про пр во особи, як з являє про д вність володіння, приедн ти до ч су свого володіння увесь ч с, протягом якого цим м йном володіл особ , чиїм сп дкомцем (пр вон ступником) вон є: по-перше, не свідчить про виникнення у д внісного володільця суб'єктивного пр в ; по-друге, продиктов н утиліт рними вимог ми цивільного обороту; по-третє, з стосовується не як підст в для виникнення пр вон ступництв у володінні, розуміється як дв послідовних кти: припинення попереднього володіння і виникнення нового, до строку якого може бути з р хов но строк володіння первісного володільця; по-четверте, не спростовує того, що необхідною умовою володіння пр вон ступник з ст. 344 ЦК Укр їни є добросовісність у момент з володіння м йном.

Список літер тури

1. Ан ліз деяких пит нь з стосув ння суд ми з конод вств про пр во вл сності при розгляді цивільних спр в, підготовлений Верховним Судом Укр їни. Абз. 53 розділу «Н був льн д вність». URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419) (д т звернення: 12.03.2018).
2. Безсмертн Н. В. Ст ття 344. Н був льн д вність. Н уково-пр ктичний комент р Цивільного кодексу Укр їни: у 2 т., 4-те вид., перероб. і допов. / з ред. О. В. Дзери (кер. вт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2011. Т. І. С. 547–549.

3. Воронов Ю. В. Приобретательная действительность по российскому гражданскому праву: дис. ... к нд. юрид. н ук. М., 2007. 149 с.
4. Вороной В. В. Приобретательная действительность по российскому гражданскому праву: дисс. ... к нд. юрид. н ук. М., 2004. 191 с.
5. Институции Гая. Пмятники римского права: 3 книги XII столетия. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. М.: Зерцало, 1997. С. 15–150.
6. Луць В. В. Строки набуття і припинення прав власності. Набуття та припинення прав власності в Україні (проблеми теорії та практики): Монографія / За ред. к. - демік НАПрН України В. В. Луця. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені к. демік Ф. Г. Бурчак НАПрН України, 2013. Розд. 2, § 5. С. 121–139.
7. Моквої В. П. Набувельна діяльність у цивільному праві: дис. ... к нд. юрид. н ук. Харків, 2007. 214 с.
8. Муромцев С. Рецепция римского права. М.: Типография А. И. Момонтов и К°, 1886. 155 с.
9. Подопритор О. А., Христов С. О. Римское право: подручник. 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
10. Подопритор А. А. Основы римского гражданского права: Учеб. пособие для студентов юрид. вузов и факультетов. 2-е изд., перераб. К.: Вентури, 1994. 288 с.
11. Погрібний С. О. Порівняльно-правовий аналіз інституту володіння у континентальній, англосаксонській та східноєвропейській системах права: дис. ... к нд. юрид. н ук. Одеса, 2001. 242 с.
12. Про судову практику в справах про запис прав власності та інших речових прав: постановлення Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07 лютого 2014 р. № 5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14> (дата звернення: 10.03.2018).
13. Рудковський А. Д. Приобретательная действительность и действительное владение: дис. ... д-р юрид. н ук. СПб, 2011. 389 с.
14. Сифилиппо Ч. Курс римского частного права: Учебник / Под ред. Д. В. Дождева. М.: Издательство БЕК, 2002. 400 с.
15. Скрыбин С. В. Вещное право: Учебное пособие. Алматы: Научно-издательский центр КООУ, 2009. 292 с.
16. Спасівцев Д. С. Юридичні факти у механізмі виникнення, переходу та припинення речових прав нерухомість в Україні: дис. ... к нд. юрид. н ук. Харків, 2017. 221 с.
17. Толстой Ю. К. Действительность в Гражданском кодексе Российской Федерации. Правоведение. Санкт-Петербург. 1995. № 1. С. 14–24.
18. Хейруллин Н. М. Приобретательная действительность: вопросы теории и практики: дис. ... к нд. юрид. н ук. СПб, 2011. 182 с.
19. Хвостов В. М. История римского права. Пособие к лекциям. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Типография Товарищества И. Д. Сытина, 1907. 463 с.
20. Цикло В. І. Действительность у цивільних правовідносинах: дис. ... к нд. юрид. н ук. Львів, 2003. 193 с.
21. Яковлев В. Н. Древнеримское частное право и современное российское гражданское право: учебник; предисл. С. Д. Бунтова, Н. В. Кузнецова, А. А. Подопритора. М.: Волтерс Клувер, 2010. 960 с.
22. Buckland W. W. A Text-book of Roman Law from Augustus to Justinian. Cambridge: The University Press, 1921. 756 p.
23. Hadley J. Introduction to the Roman Law. In Twelve Academical Lectures. New York: D. Appleton and Company, 1902. 333 p.

Стаття надіслана до редакції 19.05.2018

Е. А. Рябоконт

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Киевский юридический факультет
ул. Володимирська, 60, Киев, 01033, Украина

ПРИОБРЕТАТЕЛЬНАЯ ДАВНОСТЬ И ПРАВОПРЕЕМСТВО: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

Резюме

В работе рассмотрены проблемные вопросы применения приобретательной давности к правоотношениям, возникающим в связи с правопреемством во владении имуществом. Автором дана критическая оценка высказываний ученых, квалифицирующих давностное владение не как фактическое состояние, относящих его к числу субъективных гражданских прав именно в результате распространения владения по приобретательной давности правопреемством по ч. 2 ст. 344 ГК Украины. На основе анализа источников римского частного права опровергаются мнения об отнесении давностного владения к числу субъективных прав. Утверждается, что необходимым условием владения правопреемником по ст. 344 ГК Украины является добросовестность в момент владения имуществом.

Ключевые слова: приобретательная давность, правопреемство, давностное владение, Публицанский иск, добросовестное владение.

Ye. O. Ryabokon

Kyiv Taras Shevchenko National University,
The Department of Civil Law
Volodymyrska str., 60, Kyiv, 01033, Ukraine

USUCAPION AND SUCCESSION: THE QUESTIONS OF THE THEORY AND PRACTICE

Summary

The paper deals with the disputable issues of applying usucapion to legal relations arising in connection with the succession in the possession of property. The author gives a critical assessment of the statements of scientists who qualify the usucapion possession not as an actual state, but as a subjective civil right, namely as a result of extending to ownership a legal succession according to the Part 2 of Art. 344 of the Civil Code of Ukraine. On the basis of an analysis of the Roman private law sources, there are refuted opinions on the attribution of usucapion possession to the number of subjective rights. It is stated that the necessary condition for the possession of a legal successor under Art. 344 of the Civil Code of Ukraine is being bona fide at the moment of acquisition of property.

Key words: usucapion, succession, usucapion possession, Publician's action, bona fide possession.